

A ROSSZUL OLVASOTT KRÚDY GYULA

Írhatta „dérscspte remekelt” alkotói pályájának utolsó periódusában Krúdy Gyula, teremthettek Az élet díom nagy elbeszélései vagy a Valakit elvisz az ördög, a Boldogult ifjúkoromban, s a többi jeles munkák, perifériára szorult mégis halála előtt az író. Többszörösen. Másra, másokra figyeltek az olvasók. Babitsra, Kosztolányira, Móriczra meg az új csapatra, a József Attila-nemzedékre. Sokakat pedig Herceg Ferenc vonzott, Mécs László, Földi Mihály s a többi hasonló „kitűnőség”. De nem csak a közönség tekintett az új idők új énekesire vagy kereste a könnyűt, a sekélyest. Különféle okokból a kiadók is elfordultak Krúdytól — bizonyos azért is, mert megjelenése egyre kevésbé volt üzlet —, s akadt lap, amely az élő íróat háttérként említette.

Miközben többek között Pekár méltóságos úr, akinek művel folyamatosan jelentek meg, a képviselőházban foglalt helyet, Krúdy Gyula, századunk egyik legnagyobb magyar írója, keserves áldozatok árán érte el, hogy megjelenhessenek az a kötet, amelyben ott volt például A tetszhalott, A hírlapíró és a halál, az Utolsó szivar az Arabszürkénél. Az az író, akiről már Ady Endre... de nem bizonygatott tekintélyekkel Krúdy nagyságát; régen nem szorult már erre.

Bár, tegyük hozzá, értékelése s kivált értelmezése mindmáig elmentmondásos. Lukács György tünetként említi, tendenciákat vázolván. Ismerjük Veres Péter rajongónak éppen nem nevezhető véleményét. Az újabbak közül azokat, amelyek, dicsérve a novellistát, csonkának, kényszerűen, kitalálással, leleltelennek tudják a Krúdy-művet s azokat az esszéket, tanulmányokat, amelyek kivételes nagyságként említik higgadt vagy egzaltált hangon. S folyik máig a vita: kirol is van szó? Megkésett romantikusról vagy korán érkezett modern alkotóról, aki Proustot, Joyce-t előzve újította meg epikánkat? Kődlovagról vagy a dzsentri kritikai realista ábrázolójáról?

Lényeges kérdések ezek, mégis azon tűnődöm inkább, vajon miért támadt kultusza ismét Krúdynak, az utóbbi egy-másfél évtizedben. Miért, hogy pillanatok alatt gazdára (olvasóra, vevőre) találunk újra és újra megjelenő műveit, hogy szívesen fordulnak Krúdyhoz filmek, tévések, képzőművészek egyaránt. Sőt, a vendéglátó ipar is! Hogy érthető legyen ez utóbbi felkiáltójels mondat: mostanában került a kezembe egy igen izléses, Vendéglőskönyv című kötet. A Krúdy „évszónovelláiból” készült válogatás „A Délepesti Vendéglátó Híradó jubileumi kiadványa Krúdy Gyula születésének 100. évfordulójára”. A könyv borítóján mai vendéglők, sörözők címét, telefonszámát olvashatjuk a borítóbelsőn pedig ínycsiklandozó ételrecepteket. Egyet, nem tudván ellenállni a kísértésnek, idemácsolok: „Borjúborda Sorel Agnes módra. Gyenge, szép borjúbordákat kissé megvergetünk, főtt marhanyelvvél, szarvasgombával szépen, egyenletesen megtűzdeljük. Keveset megsózzuk, vajban lesütjük és saját levetében pároljuk meg. Vajastészta-ból készült kis fészkeket úrigalambpürével megtöltünk, melyre a megpárolt borjúbordákat ráhelyezzük. Főtt, pácolt marhanyelvsele-tekkel, mogyoró nagyságú sültburgonyákkal körítjük, és a saját pecsenyével öntjük le, úgy szolgáljuk fel.” Ilyen könyv is van... Nem baj. Akkor sem, ha létrehozói némileg sajátosnak értelmezik (ha értelmezték egyáltalán) az evés, az ételek ábrázolásának jelentését Krúdy oeuvre-jében.

Jó az, hogy kiadónk segítik ezt a mostani „Krúdy-feltámadást”. Hogy a reális, és azt hiszem, túlnyomóan igényes olvasói kívánságokat kielégítik. Nem tudok azonosulni azokkal a becsléssel és igen szkeptikus vélekedésekkel, ame-

lyek képviselői aggódva figyelmeztetnek mind gyakrabban arra, hogy amíg a forradalmár Adyt, a kritikai realista Móriczt nem vagy nem eléggé sokan olvassák, feltartóztatlanul hódít a nosztalgikus (dekadens, részben dekadens) Krúdy Gyula. Sőtér István új, kitűnő esszéjének (Krúdy és a megállított idő; Új Írás, 1979. 1. sz.) az egyik alapvető gondolatában látom megragadottnak az igazi Krúdyt: „Az igazi Krúdy felfedezése, az olyan műveké, mint a Valakit elvisz az ördög, megértette velünk, hogy Krúdy életművének csak héja az álomvilág, a bonbonos doboz tetejére illő stilizálás, a tabáni és vízi-városi zenélőórák csilingelése, vagyis mindaz a gunyorosan kimunkált ódonosság, mely a tapasztalatlan Krúdy-olvasókat oly könnyen félrevezeti. Az álomburok alatt keserű, néha megdöbbentő valóság rejtezik, egy elvadult ország idillje, csupa kallódó élet, vagyis, mindenestől, egy olyan látomás az országról, az alszúllýedő társadalomról, a kisserűrségről és az elégtelenségről, az egyes ember, és az egész nép jóvátehetetlen kudarcáról, mely látomás erejében, sürítetttségében, és különösségében a legnagyobb höní és világlírodalmi igazmondók műveivel vetekszik.”

Ha van aggasztó a Krúdy-rene- szánszban, az talán éppen az, hogy sokan nem ezt a Krúdyt olvassák — csupán a „héját” —, sokan pedig az író periférikus dolgait. Például a talán kedvvel, de bizonytal anyagi okokból is írott Álmoskönyvet. Elgondolkodtat a jelenség. Hogy miért, s miért így jött létre ismét egy Krúdy-reneaszans.

Ha közhely is, szükséges elmon- dani, nincsenek véletlen feltáma- dások. Mesterségesek (mesterkél- tek) igen, ezek sem véletlenek azonban. Teremthet ilyet egy hibás kulturális politika; van erre példa a lassan távolílvá váló múltból. Megkísérlehet az életre kelteni, fel- növeszteti csekély érdemű alkotó- kat, műveket, miközben jelentőse- ket háttérbe szorít. Vagy kultuszt teremteni az egyik alkotónak, s „agyoncsapni” vele a másikat. Em- lékeztetőül: Munkácsy igen — Der- kovits, Csontváry nem, vagy alig. Erkel, Kodály igen — Bartók. Is- mét: nem, vagy alig. Kerülőd a félreértést, a leegyszerűsítést, hadd mondjam: korigényt ismer fel egy ilyen voluntaristikuss kulturális politika is, de csak részben és torz formában elégti ki.

Másról van szó Krúdy esetében. A ráterelődi figyelem, érdeklődés okai, szerintem kétségbevonhatatlanul az olvasó „praxisában” és vi- lágértelmezési gyakorlatában (an- nak zavaraiiban) keresendők, keres- hetők. Krúdy ma igen sokaknak a menekülés jellegű kikapcsolódás lehetőségét jelenti. Attól függetle- nül, hogy életműve semmiképpen nem sorolható a különféle mostani révület-lehetőségek, olesó bódula- tot kiváltó élvezeti cikkek közé.

Talán ideo nem illőnek érezhető a következő néhány sor, de azt hi- szem, idézni kell, mégis. Lukács György írja Az ész trónfosztásában a Babitsra, Adyra, Juhászra, Kosztolányira, Krúdyra stb. egyaránt ható Schopenhauerről: „... az élet értelmetlensége mindenekelőtt azt jelenti (t. i. Schopenhauernél — H. R. G.), hogy az egyén megszaba- dulhat minden társadalmi kötele- ségtől, minden felelősségtől az emberiség előbbrefejlődésével szemben, amely nem is létezik Schopenhauer szemében. A semmi pedig, mint a pesszimizmus pers- pektívája, mint élethorizont, a már kifejtett schopenhaueri etika sze- rint semmiképpen nem akadályoz- hatja meg, még csak nem is gátol- hatja az egyént abban, hogy gyö- nyörökben gazdag kontemplatív életet éljen. Ellenkezőleg. A semmi szakadéka, a lét értelmetlenségé- nek komo. háttérre még csak pi- káns ingert adnak ennek az élet- gyönyörnek”. Hogy miért kívánko- zik ide ez az idézet? Aligha azért,

mert közvetve vagy közvetlenül, de hatott Krúdyra. Schopenhauer, Azért inkább, mert igen sokan úgy olvassák Krúdyt — a kultuszt ag- gódva figyelő szakemberek vétőjé- ban is kísért ez az értelmezés —, mint a partikuláris életgyönyörök- be menekülő, az említetteket kivé- teles atmoszférateremtő, s nyelvi erővel ábrázoló dekadens író. S a maguk létét csupán praktikus „cél- lai” bírónak, a történelem, a társa- dalom menetét érthetetlennek, tö- lük tökéletesen függetlennek vélők találkoznak valakivel — Krúdyval —, aki utólréhetetlen szépséggel fo- galmozott írásaival (úgy érzik, sejt- tik) igazolja a vázolni próbált lét- értelmezést.

Kétségtelen, hogy Krúdy Gyula nem Ady vagy Móricz útját járta; epikája nem sorolható be a hagyó- mányosan értelmezett realizmusba. Ám el kell mondaní azt is, hogy Krúdynak a felhőmlő polgári világ modern reprezentánsaihoz sincs lényegi köze. Van abban valami akaratlan magyar nyagyzolás, hogy mi úgy próbáljuk megemelni időn- ként prózáinkat (drámánkat, sőt, olykor költészetünket is), hogy mindezt a század „modernista szentjeihez” közelítjük. Megtettük- megteszük Krúdyval is, jóllehet, nincs erre alapunk. Ez emberi el- idegenedést, elmagányosodást, a lét titokzatosságát abszolutizáló írók Kafkától Beckettig — me- vannak itt a magyar „megfelelők” is — alkotják a század egyik nagy hatású, reprezentatív vonulatát. Mitizálódik, irracionáltsággá je- lenik meg műveikben a valóságos élet, emberi állapotként az elnyo- morító sors folyamata. Idekötni Krúdyt, úgy vélem, megalapozat- lan, jogosulatlan.

De ha se ide, se oda nem tarto- zónak tekintjük, akkor hová sorol- juk? Mit tekinthetünk meghatáro- zónak, alapvetőnek életművében? Értjük be a gyakran emlegetett, közhelyes, bár érvényes „magányos alkotó” megjelöléssel? Úgy vélem, ennél jóval többet tudunk róla már. A korábban idézett gondolat, Sőtér István megállapítása, a lé- nyegre utal. Krúdy, nagy alkotói periódusában egy olyan új, addig ismeretlen s azóta sem eléggé elemzett realista epikát teremtett, amelynek sajátos jegyei elkülönítik életművét az említett irányzatok- tól, „beskatulyázhatatlanná” teszik, egyszersmind azonban mégis száza- dunk realista prózájához kapcsoli- ják. A különösséget, a sajátosságot hangsúlyoznám mindenekelőtt. Pá- lyáján alapvető fordulat megy vé- ge az 1910-es évektől. Kezdetét

legerőteljesebben a Szindbád-no- vellák jelzik. Véget ér a „mik- száthos” periódus s kezdetét veszi egy írgalmatlan küzdelem. Zavaró lehet ez a szókapcsolat. Hiszen, ki- vált a kezdetekben, megejtően szép, hangulatos leírások, nosztalgikus szerelmek — szerelememlékek —, nagy étkezések (is, vagy főként) sorjáznak műveiben. Különös, ro- mantikus „hőseit”, de még a rúta- kat is, körülengi valami oldó han- gulat eleinte. De figyelmeztető már az a tény önmagában, hogy a Krú- dy-galériában nincsenek igazi hő- sők. Hogy alakító cselekvést, a tár- sadalmi lét mélységeire visszautaló konfliktusokat elvértve lelünk nála; a társadalmi meghatározottságból kioldott utazás, kaland, szerelem, az atmoszféra, az időtlenség, a ze- nelség dominál az írásokban. Az ábrázolásból hiányzik a valóság ob- jektív szerkezete; kitűntetett hely- lett a periférikus valóságmozma- natok kapnak. Nehéz magyarázni, megérteni, miért történik, s mit je- lent mindez. Mégis, éppen itt ra- gadható meg alkotói pozíciójának, írásművészetének lényege. Krúdy jól ismeri korának sivár, nyomori- tó valóságát. De nem jeleníti meg úgy, egy-két művétől eltekintve, ahogyan a kritikai realisták, s nem válik — Lukács szavait némileg megváltoztatva — a lét értelmet- lenségének borzongató háttérre előt- ti életgyönyörök poétájává sem. Kísérletet tesz arra — a fiatal Ba- lázs Bélához, a festő Gulácsyhoz hasonlóan —, hogy átpoétizálja az elviselhetetlen valóságot. Kísérle- tet, legalább az adott „kis gyönyö- rűségek” csodálatosan hangulatos ábrázolására. De — műveiben me- ragadható a folyamat — mindin- kébb befátja, hogy ezen az úton járva élethazugsággá értéktelenít- né életművét. S ettől a pillanattól erősen lírai jellegű epikájában az elutasított diszharmonia uralkodik; folyamatosan ridegűlnek, elcsü- nyulnak a szépnek mulatott ré- szek, vagy megtartva szépségüket, olyan kontextusba kerülnek, amelyben jelentésük a visszájára fordul. Krúdynak az életet átpoétí- zálni kívánó szándéka szembekerül az átpoétizálhatatlan, eleve „köl- töietlen” magyar valósággal, s en- nek a viaskodásban való felisme- rése diadalmaskodik, létrehozva azt az új realizmust, amelyben az atmoszféra, a hangulat, az érzés hordozza a tiltakozást s kora való- ságának áttételes, lírai bírálatát, leleplezését. Ha unásig emlegettük is már a „realizmus diadalát”, em- líteni kell itt is, mert alighanem ennek egy különös formáját ta- pasztaljuk Krúdynál. Sőtér István így ír erről a már említett esszé-

jében: „Krúdy az élete végén vált nagy íróvá, de csak azért válhatott, mert mindattól, ami benne a nagy író akadályozta, végképp elment a kedve. Vagyis elsősorban attól, hogy A vörös postakocsi ősi tájal- nak színes fátyla mögé rejtse, tehát leplezze és szépítse — hazáját és korát. Korábban is különcökről írt, akár a Korvin lelkében, akár Az aranyarkantyús vitéz legendájá- ban, de ugyanezek a különcök az utolsó korszakban torz pófát ölte- nek, vén gazemberekként mutatják be magukat, vagyis igazi mlvöltuk- ban mutatkoznak meg.”

Itt térek vissza az elnagyolt, le- egyszerűsítő, de talán gondolatokat ébresztő meditáció után a mai Krúdy-kérdéshez. Jeleztem már, számosan — hozzáértő, felelősség- gel élő-szólo emberek — komoly gondot okozónak, nyugtalanító- nak vélik a Krúdy-kultuszt. Érveik meggondolkodtatóak, mégis, úgy vélem, hiba lenne mesterségesen gátat állítani eléje, megkísérelni, kivált adminisztratív eszközökkel, a visszaszorítását. Krúdy nem áll és nem állítható szembe lírodal- munk fívonulatával, ha lényegi pontokon különbözik is a Petőfi— Ady—József Attila nevével jelez- hető (nem teljesen egységes) alko- tói attitűdtől az övé.

Ha van teendő a Krúdy-kultusz- szal kapcsolatban, az részben tudó- mányos, részben tudományos-polí- tikai feladat. Az igazi Krúdyt, mintegy, nem a Móriczhoz ha- sonló, de realista epikát teremtő al- kotót bemutatni, elemzésekre épülő, bizonyított írásokkal segíteni lehetne abban, hogy a „rosszul olvasott” Krúdyt jól olvassuk.

S az eddiginél alaposabban szá- mot kellene vetni azzal, hogy miért a hétköznapiok szűrkességéből kime- nekítőként, a nosztalgikus önfeléd- tés kínálójaként olvassák oly so- kan Krúdy műveit. Mi úzi, mi for- dítja ilyen irányba az érdeklődést? Vajon mi lehet az, ami motiválja mindezt, ami az olvasási kultú- ráinkban úgy is jelentkezik — szán- dékosan egyszerűsíték —, hogy „Ady nem, Móricz nem — Krúdy igen!”. Nyilván nem csupán olvasá- si kultúránk fejletlensége, művelő- désünk fogyatékossáái, hanem en- nél mélyebben gyökerező valósá- gos, leírható társadalmi problémák termelték ki vagy főként ezek hoz- ták létre a torzulásokat kétségki- vűl hordozó Krúdy-kultuszt. Ebből viszont az következik, hogy nem könyvkiadásunk gyakorlatán kell ez esetben változtatni, hanem — úgy gondolom — életünkön, min- dennapjainkon.